

Коваленко О.В., д.е.н., професор
зав. кафедри економіки підприємства

Громова І.В.

Запорізька державна інженерна академія
gromova.iro4ka@mail.ru

НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ОСНОВНИХ ФОНДІВ ПІДПРИЄМСТВА

Коваленко О.В., Громова І.В. Напрями підвищення ефективності використання основних фондів підприємства. У статті висвітлено детальний аналіз поняття «основні фонди», визначено напрями збільшення використання обладнання, розглянуто показники ефективності використання основних фондів та запропоновано основні шляхи підвищення ефективності використання основних фондів підприємства.

Коваленко О.В., Громова І.В. Способы повышения эффективности использования основных фондов предприятия. В статье освещен детальный анализ понятия «основные фонды», определены пути износа оборудования, рассмотрены показатели эффективности использования основных фондов и предложены основные пути повышения эффективности использования основных фондов предприятия.

Kovalenko O., Gromova I., Ways to improve the efficiency of fixed assets of the enterprise. This article presents a detailed analysis of the concept of "fixed assets", the ways equipment wear, considered indicators of efficiency of fixed assets and which provides basic ways to improve the efficiency of fixed assets of the enterprise.

Вступ. У системі економічних ресурсів, які визначають потенціал і темпи ефективного розвитку сучасних підприємств, важливіша роль належить капіталу. Особливості руху капіталу в рамках конкретного підприємства пов'язані з двома економічними процесами - процесом його (капіталу) формування та функціонування.

Постановка проблеми. Ефективність використання основних фондів на підприємстві займає не останню роль у виробництві продукції. Важливість оновлення та повного використання виробничих фондів стимулює максимізацію прибутку та є резервом зниження собівартості товарів. Саме тому аналіз шляхів підвищення використання основних фондів є необхідним у розрізі повного аналізу виробництва на підприємстві.

Аналіз останніх досліджень. Методологічним фундаментом здійснення дослідження даної тематики стали праці науковців різних напрямів. Дослідженню показників використання основних фондів присвячено роботи Гетьмана О.О., Шаповала В.М. Гринчуцького В.І., Швиданенко Г.О., Шваба Л.І. Іванілова О.С.

Виклад основного матеріалу. Основні фонди – це засоби праці, що беруть участь у виробництві тривалий час (більше 365 днів), не змінюють своєї речовинної форми і переносять свою вартість на щойно виготовлений продукт частинами, по мірі їх зносу (шляхом амортизаційних відрахувань)[1, с. 228].

Згідно з системою бухгалтерського обліку, до основних фондів відносяться засоби праці з терміном служби більше 12 місяців чи протягом нормального виробничого операційного циклу. Основні фонди поділяються на основні виробничі та основні невиробничі фонди [2, с. 144].

До основних виробничих фондів належать ті основні фонди, які беруть участь у виробничому процесі безпосередньо (верстати, устаткування тощо) або створюють умови для виробничого процесу (виробничі будівлі, споруди тощо). Основні невиробничі фонди – це об'єкти культурно-побутового призначення (клуби, їдальні тощо). Основні фонди ще називають позаоборотними або низькооборотними активами; у вартісній оцінці вони становлять значну частину статутного капіталу підприємства [2, с. 143].

Протягом тривалого функціонування в господарській діяльності суб'єктів господарювання основні фонди зазнають фізичного (матеріального) та економічного спрацювання, а також техніко-економічного (морального) старіння.

Фізичний (матеріальний) знос основних фондів виникає внаслідок втрачання ними своїх первісних техніко-експлуатаційних якостей, що призводить до економічного зносу, тобто до поступового зменшення їхньої первісної реальної вартості, що зумовлене не тільки функціонуванням основних фондів, а й їхньою бездіяльністю (руйнування від зовнішнього, атмосферного впливу, корозії). Внаслідок фізичного зносу основних фондів погіршуються їхні техніко-економічні та соціальні характеристики - знижується продуктивність, збільшуються експлуатаційні витрати, змінюється режим роботи тощо.

Розрізняють фізичний частковий та фізичний повний знос основних фондів. Частковий знос можна усунути. Це означає, що споживчі вартості основних фондів відновлюються за рахунок ремонту. Повного зносу не можна усунути, що зумовлює необхідність ліквідації зношених фондів та заміни їх новими. Ступінь фізичного зносу окремого об'єкта основних фондів можна визначити двома розрахунковими методами [4, с. 118].

- 1) за терміном експлуатації (нормативним та фактичним):
- 2) за даними обстежень технічного стану.

Техніко-економічне (моральне) старіння основних фондів - це процес їхнього знецінення до настання повного фізичного спрацювання під впливом науково-технічного прогресу. Воно характеризується поступовою втратою засобами праці своєї споживчої вартості внаслідок удосконалення наявних та створення нових засобів виробництва, запровадження нової прогресивної технології.

Таким чином, техніко-економічне старіння виявляється у двох формах:

- знецінення старих засобів у результаті зниження вартості їхнього відтворення;

- знецінення старих основних фондів через створення нових, ефективніших [4, с. 120].

Для визначенні ефективних шляхів підвищення використання основних фондів розглядають показники ефективності використання основних фондів. Основні показники ефективності використання основних фондів можна об'єднати в чотири групи:

1) показники екстенсивного використання основних фондів, які відображають рівень їх використання за часом;

2) показники інтенсивного використання основних фондів, які відображають рівень їх використання за потужністю (продуктивністю);

3) показники інтегрального використання основних фондів, які враховують сукупний вплив всіх факторів - як екстенсивних, так і інтенсивних;

4) узагальнюючі показники використання основних фондів, що характеризують різні аспекти використання (стан) основних фондів у цілому на підприємстві[2, с. 160].

Таблиця 1 - Показники ефективності використання основних фондів [за даними 4, с. 145-146].

Показник	Формула розрахунку	Характеристика
Фондовіддача	$F_v = \frac{ВП}{ОФ\text{ ср. р}}$	Характеризує ефективність використання основних виробничих фондів. Відображає суму виробленої продукції на одну гривню основних виробничих фондів.
Фондомісткість	$F_m = \frac{ОФ\text{ ср. р}}{ВП}$	Характеризує забезпеченість підприємства основними фондами.
Фондоозброєність	$F_{оз} = \frac{ОФ\text{ ср. р}}{ч}$	Показує величину основних фондів на одного середньооблікового працівника.
Рентабельність основних фондів	$P_{оф} = \frac{ВП}{ОФ\text{ ср}} * 100\%$	Визначає ступінь використання основних фондів підприємства.
Коефіцієнт екстенсивного завантаження устаткування	$K_{екс} = \frac{Tф}{Tн}$	Характеризує рівень завантаження устаткування у часі.
Коефіцієнт інтенсивного завантаження устаткування	$K_{гн} = \frac{Оф}{Он}$ $K_{ін} = \frac{T\text{ ф. пр}}{Tн. пр}$	Характеризує рівень завантаження устаткування за продуктивністю.
Коефіцієнт інтегрального використання устаткування	$K_{інтегр} = K_{ек} * K_{інт}$	Відображає рівень використання устаткування як у часі, так і щодо продуктивності.
Коефіцієнт змінності роботи устаткування	$K_{зм} = \frac{K_{вст. зм}}{n}$ $K_{з.м} = \frac{N1 + N2 + N3}{N_{max}}$	Показує, скільки в середньому змін працювала кожна одиниця устаткування.
Завантаження обладнання	$ZO = \frac{K_{зм}}{PP} * 100$	Характеризує середньодобовий рівень завантаження обладнання.
Коефіцієнт вибуття основних фондів	$K_{виб} = \frac{ОФ\text{ вив}}{ОФ\text{ поч. р}}$	Характеризує інтенсивність вибуття основних фондів.

Продовження таблиці 1

Коефіцієнт оновлення основних фондів	$K_{он} = \frac{ОФ_{вв}}{ОФ_{кр}}$	Показує частку введених нових основних фондів у загальній вартості основних фондів
Коефіцієнт приросту основних виробничих фондів	$K_{пр} = \frac{ОФ_{вв} - ОФ_{вир}}{ОФ_{ср.р}}$	Показує ступінь збільшення основних фондів у звітному періоді
Коефіцієнт зносу основних виробничих фондів	$K_{з} = \frac{З о. ф}{ОФ_{п}}$	Показує ступінь зносу основних виробничих фондів
Коефіцієнт придатності основних виробничих фондів	$K_{п} = 1 - K_{з}$	Відображає частину основних фондів, придатних для експлуатації в процесі господарської діяльності

Основними напрямками підвищення ефективності використання основних виробничих фондів підприємством є такі:

1. Установка, монтаж та введення в експлуатацію основних виробничих фондів по можливості одночасно.
2. Збільшення капітальних вкладень в активну частину основних виробничих фондів підприємства.
3. Максимально можливе використання продуктивності та потужності наявного на підприємстві парку обладнання.
4. Максимально можливе використання календарного фонду часу згідно з технічними характеристиками обладнання.
5. Забезпечення належного обслуговування та дотримання необхідних умов експлуатації обладнання.
6. Своєчасне оновлення основних виробничих фондів підприємства.
7. Застосування комбінованого способу організації виробничих процесів на підприємстві.
8. Включення до виробництва незадіяних виробничих фондів.
9. Рівномірне завантаження основних виробничих фондів протягом робочого дня.
10. Підвищення професійно-кваліфікаційного рівня обслуговуючого основні виробничі фонди персоналу [1, с. 252].

Успішне функціонування основних фондів та виробничих потужностей залежить від того, як саме реалізуються екстенсивні та інтенсивні фактори кращого їх використання. Екстенсивне поліпшення використання основних фондів і виробничих потужностей означає: по-перше, збільшення часу функціонування основного устаткування і, по-друге, підвищення частки діючого устаткування в складі всього устаткування, наявного на підприємстві.

Екстенсивні напрями підвищення використання основних фондів такі:

- 1) скорочення простоїв обладнання внаслідок своєчасного забезпечення сировиною, матеріалами, напівфабрикатами тощо, підвищення якості ремонтів та обслуговування обладнання;
- 2) збільшення кількості машино-змін роботи обладнання та зменшення кількості устаткування, що не працює;
- 3) введення додаткового обладнання [6].

Основні напрями збільшення часу функціонування устаткування є:

- скорочення та ліквідація внутрішньозмінних простоїв шляхом підвищення рівня організації виробництва (повне і своєчасне забезпечення робочих місць інструментами, матеріалами, напівфабрикатами, деталями);
- підвищення якості ремонтного обслуговування устаткування;
- скорочення цілодобових простоїв устаткування, підвищення коефіцієнта змінності його роботи.

Важливим напрямом підвищення ефективності використання основних фондів є зменшення кількості недіючого устаткування, виведення з експлуатації зайвого та швидке залучення у виробництво невстановленого устаткування.

Слід сказати, що екстенсивне поліпшення використання основних фондів та виробничих потужностей хоча повністю на сьогодні не реалізоване, все ж воно має межі.

Набагато ширші можливості має інтенсивне поліпшення використання основних фондів та виробничих потужностей, яке передбачає підвищення ступеня завантаження устаткування за одиницю часу.

До інтенсивних напрямів підвищення ефективності використання основних фондів можна зарахувати такі засоби:

- 1) механізація та автоматизація виробництва;
- 2) технічне переоснащення та модернізація підприємства;
- 3) удосконалення технологічних процесів;
- 4) скорочення тривалості операційного циклу виробництва;
- 5) застосування прогресивних форм організації та управління виробництвом;
- 6) підвищення освітньо-кваліфікаційного рівня промислово-виробничого персоналу [6].

Досить значними резервами кращого екстенсивного та інтенсивного використання основних фондів і виробничих потужностей є удосконалення структури основних виробничих фондів. Оскільки збільшення випуску продукції досягається тільки в провідних основних цехах, то важливо підвищувати їхню частку в загальному обсязі основних фондів. Збільшення основних фондів допоміжного виробництва веде до зростання фондомісткості продукції, оскільки безпосередньо обсяги продукції не збільшує, але й без пропорційно розвинутого допоміжного виробництва основні цехи з повною віддачею не можуть функціонувати. Тому необхідно встановлювати оптимальну виробничу структуру підприємства - важливий напрямок кращого використання основних фондів.

Важливий резерв кращого екстенсивного та інтенсивного використання основних фондів та виробничих потужностей - швидке освоєння проектних потужностей, введення в дію нових технологічних ліній, агрегатів, устаткування. Практика свідчить, що середній фактичний період освоєння виробничих потужностей становить п'ять-шість і більше років. Разом з тим технічно й економічно обґрунтовані розрахунки підтверджують реальну можливість досягнення проектних показників за один-два роки, залежно від галузі та виду підприємства[5, с. 271-272].

Отже, усю сукупність технічних, організаційних та економічних заходів щодо ліпшого використання основних фондів підприємства можна умовно поділити на дві групи: збільшення екстенсивного завантаження; підвищення інтенсивного навантаження. Однак треба врахувати дві важливі обставини. По-перше, якщо екстенсивне завантаження машин та устаткування обмежується тільки календарним фондом часу, то можливості підвищення інтенсивного навантаження устаткування, його продуктивності залежать передовсім від інженерних рішень, покладених в основу конструкцій цього устаткування. По-друге, здійснення заходів екстенсивного напрямку, як правило, не потребує капітальних витрат, а підвищення рівня інтенсивного використання виробничого апарату в багатьох випадках пов'язане зі значними інвестиціями; проте останні порівняно швидко скуповуються за рахунок одержаного внаслідок інтенсифікації додаткового економічного ефекту. Великим резервом збільшення продуктивної роботи виробничого устаткування є максимально можливе скорочення його простоїв. На підприємствах з дискретним виробництвом кількість невикористовуваного протягом доби устаткування нерідко досягає 15-20 % загального його парку, а внутрішньозмінні простої складають 10-15 % робочого часу. Вирішальне значення для підвищення рівня інтенсивного використання основних фондів має своєчасна заміна та модернізація фізично спрацьованого й технічно застарілого устаткування. До важливих факторів, що зумовлюють зростання продуктивності устаткування за одиницю часу, належать також запровадження нових (нано) технологій, інтенсифікація виробничих процесів. Значного підвищення інтенсивного навантаження устаткування на підприємствах можна досягти завдяки застосуванню прогресивних форм і методів організації виробництва (концентрації і спеціалізації, кооперування та комбінування; гнучких, потокових і роторно-конвеєрних ліній), що уможливають використання високопродуктивного автоматизованого устаткування. Резерви ліпшого екстенсивного та інтенсивного використання основних засобів можна реалізувати з допомогою уведення в дію нових технологічних агрегатів, ліній, устаткування. За умов раціонального функціонування економіки система господарювання повинна формувати достатні економічні стимули для забезпечення ефективної експлуатації основних фондів та іншого майна підприємств. Цьому сприяє реалізація програм інноваційного розвитку економіки, ефективне управління суб'єктами господарювання різних форм власності, підвищення рівня використання наявного науково-виробничого потенціалу та динамічне його нарощення, створення дієвої системи комерціалізації результатів науково-технічної діяльності.

За сучасних умов слід запровадити і реалізувати такі головні напрями інтенсифікації відтворення основних фондів:

- усебічне прискорення розвитку машинобудівного комплексу України, радикальна перебудова його структури з метою максимально можливого задоволення народногосподарського попиту на достатньо широку номенклатуру різних видів машин та устаткування, забезпечення виготовлення нових поколінь техніки і закінчених (технологічно зв'язаних) систем машин,

розроблення та організація виробництва тих знарядь праці, які раніше взагалі не виготовлялись або імпортувались з інших країн;

- зосередження зусиль різних галузей науки на пріоритетних напрямках науково-технічного прогресу, форсованому розвитку передовсім наукомістких виробництв, істотному підвищенні техніко-організаційного рівня та соціально-економічної ефективності виробництва на підприємствах різних галузей народного господарства;

- докорінне поліпшення всієї організації робіт та економічного її обґрунтування на всіх стадіях відтворювального процесу (проектування - виробництво - розподіл - запровадження - експлуатація нової техніки);

- дотримання кожним підприємством власної стратегії технічного, організаційного та економічного розвитку; переорієнтація інвестиційної політики на максимальне технічне переоснащення й реконструкцію діючих виробничих об'єктів; невідкладне значне збільшення масштабів вилучення з виробництва технічно застарілих і економічно малоефективних машин та устаткування, перехід від практики одиначної заміни спрацьованих знарядь праці до систематичного комплексного оновлення техніко-технологічної бази взаємопов'язаних виробничих ланок підприємств;

- формування організаційно-економічної системи на рівні країни, спроможної забезпечити постійну зацікавленість усіх ланок управління науково-виробничим комплексом у здійсненні найефективніших відтворювальних процесів і сприйнятті науково-технічних та організаційних новацій (нововведень). Практична реалізація названих головних напрямів інтенсифікації відтворювальних процесів потребує не лише активної інженерно-виробничої діяльності самих підприємств, а й мобілізації великих власних фінансових коштів. У повному обсязі вона можлива за умови передовсім постійної державної підтримки, безпосередньої участі багатьох інститутів ринкової інфраструктури та іноземного капіталу. Головною ознакою підвищення рівня ефективного використання основних фондів і виробничих потужностей того чи іншого підприємства є зростання обсягу виробництва продукції. Кількість же виробленої продукції за наявного розміру виробничого апарату залежить, з одного боку, від фонду часу продуктивної роботи машин та устаткування протягом відповідного періоду, тобто від їх екстенсивного завантаження, а з другого - від ступеня використання знарядь праці за одиницю часу (інтенсивного навантаження) [3, с. 237-239].

Висновки. Основні фонди – це частина засобів виробництва, які діють у процесі виробництва протягом тривалого періоду, зберігають при цьому впродовж усього періоду натурально-речовинну форму і переносять свою вартість на продукцію частинами у міру зносу у вигляді амортизаційних відрахувань. Основні фонди поділяються на основні виробничі та основні невикористані фонди. Основними напрямками підвищення ефективності використання основних виробничих фондів підприємством є максимально можливе використання техніки, календарного часу, своєчасне оновлення основних виробничих фондів, зменшення кількості недіючого устаткування, введення в дію нових технологічних агрегатів, використання

високопродуктивного автоматизованого устаткування, реалізація програм інноваційного розвитку техніки, підвищення професійно-кваліфікаційного рівня обслуговуючого основні виробничі фонди персоналу.

Список літератури:

1. Гетьман О.О. Економіка підприємства : Навч. посіб. / Гетьман О.О., Шаповал В.М. – 2-ге видання. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 488 с.
2. Гринчуцький В.І. Економіка підприємства : Навчальний посібник / Гринчуцький В.І., Карапетян Е.Т., Погрішук Б.В. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 304 с.
3. Економіка підприємства : Підручник / [Швиданенко Г.О., Васильков В.Г., Гончарова Н.П. та ін.] ; за заг. ред. Г.О. Швиданенко. – К. : КНЕУ, 2009. – 598 с.
4. Шваб Л.І. Економіка підприємства : Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Шваб Л.І. – 2-е вид. – К. : Каравела, 2005. – 568 с.
5. Іванілов О.С. Економіка підприємства : Підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / О.С. Іванілов. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 728 с.
6. Череп А.В. Ефективність використання основних фондів / Череп А.В., Клименко А.А. // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. – 2009. – №6. – С. 214-217.

Ключові слова: основні фонди, показники використання основних фондів, знос основних фондів.

Ключевые слова: основные фонды, показатели использования основных фондов, износ основных фондов.

Key words: property and equipment, utilization of assetsoperation of the core.

Надійшла до редакції 20.03.2014 р.